

УДК 37.035:316.621

А. П. Сапріянчук,
аспірант

(Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ)
Alyonafond@mail.ru

СОЦІАЛЬНА ІНІЦІАТИВА ОСОБИСТОСТІ ЯК СУТТЄВА РИСА ЇЇ СУСПІЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті розкриваються особливості ініціативи та активності особистості з різних наукових точок зору. Аналізується соціальна ініціатива, як прояв ряду інтегративних якостей особистості, а також суттєвий критерій та рівень прояву суспільної активності особистості. Здійснено спробу визначити взаємозв'язок між поняттям "соціальна ініціатива" та активністю особистості.

Виховне значення соціальної ініціативи, глибина її дії на самого ініціатора та його оточення здатні здійснити моральний і духовний вплив, що можна порівняти з ефективністю спеціально організованої виховної діяльності освітніх закладів, педагогів і, навіть, сім'ї. Здійснюючи за власною ініціативою суспільно-корисну діяльність, людина включається в різні стосунки, контакти, зв'язки, всебічно розвиваючись. Рівень розвитку самодіяльності, ініціативи та відповідальності, активної позиції в системі внутрішньо-групових стосунків, непримиренність до антисуспільних вчинків будь-якого типу розкривається в таких показниках як розуміння самостійності й наявність прагнення до неї, вміння планувати майбутню діяльність і діяти відповідно до плану.

Наукове вивчення проблеми формування ініціативи особистості починається у 50-60 роки ХХ століття. Цією проблемою, в основному, займалися психологи. Педагоги розглядали ініціативу, в більшості, у зв'язку з обґрунтуванням сутності самостійності, активності, творчості. Такі вчені, як Т. М. Тищенко, В. П. Теплинський часто вживали ці поняття тотожними [1; 2]. Теоретичні дослідження тих років, не змогли знайти свого повного застосування у досвіді виховання молоді, адже жорстка детермінованість діяльності учнів в умовах домінування авторитарного стилю у вихованні позбавляло можливості виявляти ініціативу у суспільній діяльності.

У 70-х роках ініціатива розглядалася О. О. Погоніною у руслі розкриття психологічних особливостей формування ініціативності старшокласників [3]; Г. С. Суховейко вивчав ініціативу в організації роботи дитячих громадських організацій [4].

Наступні десятиліття педагогічною наукою досліджувалися теоретичні питання формування ініціативи. Важливий внесок у дослідження "ініціативи" та "ініціативності" внесли роботи Г. І. Сороки та О. В. Трошкіна [5; 6]. Але дослідження, що дають розуміння поняття "соціальна ініціатива" та його зв'язку з активністю особистості практично відсутні.

Тому **метою** даної статті є визначення взаємозв'язку поняття "соціальна ініціатива" з активністю особистості.

Психолог А. Г. Ковальов пише, що коли мова йде про активність особистості, мають на увазі ступінь її участі у суспільно-трудовому житті. Активність – максимальна діяльність особистості, яка бере участь у громадсько-політичному та ідеологічному житті суспільства [7].

Для характеристики соціальної активності студентів було виділено комплекс найістотніших критеріїв цієї активності:

- усвідомлене ставлення до трудової діяльності;
- ступінь участі в громадському житті;
- уміння співвіднести особисті інтереси з інтересами колективу і суспільства;
- готовність і вміння виконувати доручення;
- наявність почуття відповідальності за належне виконання роботи;
- вміння виявляти ініціативу, аналізувати доручення і звітувати про їх результати;
- залежність характеру активності від виду діяльності (навчальної, трудової, організаторської);
- інтенсивність і систематичність прояву соціальної активності в процесі своєї діяльності;
- практичне ставлення до результатів своєї діяльності та діяльності друзів;
- вміння відстоювати свої погляди, довести свою правоту;
- бажання вдосконалювати свої знання, уміння, соціальний досвід;
- наполегливість у досягненні мети.

Тобто, уміння виявляти ініціативу у діяльності, визначається як один з істотних критеріїв активності людини.

Дослідники Л. П. Буєва, В. Г. Мордикович, М. А. Нугаєв вважають, що активність особистості є не природною, а набутою властивістю, що розвивається на основі потреб. Ці потреби детермінуються потребами суспільства, в якому живе людина і вплив якого вона постійно на собі відчуває. Але для

того, аби потреба перейшла в активність, необхідно, щоб вона була усвідомлена особистістю, тобто набула характеру інтересу. Усвідомлена потреба породжує активність свідомості, яка стимулює активність людини до виконання певної дії й може проявитись лише в дії. Активність на вищому рівні розвитку – соціальна активність – характеризується, перш за все тим, що, виступаючи якістю людини, включає в себе творче начало та здатність впливати на зміни умов життя людей [8].

Х. Ц. Бенівські говорить про соціальну активність як готовність до дії. Він виділяє наступні критерії соціальної активності:

- міра використання можливостей людини в діяльності;
- свідоме ставлення до неї;
- безкорисливість діяльності;
- об'єм присвяченого їй вільного часу;
- елементи змагання, зверхмотивованості;
- ініціативність у діяльності [9].

Відповідно, ініціатива в діяльності є показником соціальної активності особистості.

Показники саме рівня розвитку соціальної активності розглядає Т. Н. Маяковська:

- 1) рівень сформованості ідейно-моральних понять, уявлень, які характеризують міру усвідомлення соціальної активності;
- 2) ступінь оволодіння ЗУН;
- 3) рівень розвитку мотивації соціальної активності;
- 4) рівень розвитку самодіяльності, ініціативності та відповідальності, активної позиції в системі внутрішньо-групових стосунків, непримиренності до антисуспільних вчинків будь-якого типу. Цей критерій розкривається в таких показниках як розуміння самостійності і наявність прагнення до неї, вміння планувати майбутню діяльність і діяти відповідно до плану, прояви ініціативності і наполегливості при виконанні спланованого, різноманітність сфер прояву самостійності і відповідальності, здатність до самодіяльності, самооцінки і самоконтролю та інше [10].

Очевидно, що ініціатива виступає необхідним елементом критеріїв, показників та рівнів суспільної активності. Відповідно, в прояві суспільної активності особистість здійснює суспільно-корисну діяльність, виявляючи саме соціальну ініціативу.

Аналізуючи поняття "ініціатива", можна сказати, що його суть, перш за все, у тому, що людина, яка її проявляє, спонукається внутрішніми цілями й мотивами. Саме тому будь-яка ініціатива спрямована на прояв активності, самостійності, творчості.

В енциклопедичному словнику "ініціатива" (франц. initiative, від лат. initium – початок) – почин, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності; керівна роль в будь-яких діях; заповзятливість, здатність до самостійних активних дій [11: 450].

Учені Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський займалися вивченням проблеми розвитку ініціативи особистості через її багатофункціональність, адже вона є основою взаємозв'язку багатьох інтегративних якостей особистості й має значний вплив на їх розвиток. Ініціатива може існувати й функціонувати лише в комплексі з цілою системою якостей особистості (цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, рішучість, відповідальність та ін.). Через ініціативу виявляються сутнісні сили особистості, її вчинки, дії, що створюють можливість для розвитку й реалізації можливостей особистості та соціуму. Через реалізацію ініціативних дій відбувається розвиток волі, самостійності, активності, самодисципліни й інтелекту особистості. Ініціатива, як вища форма активності сприяє моральному становленню особистості, збагаченню її особистого досвіду [12].

Ініціатива виконує одну з важливих функцій у життєдіяльності особистості, вона входить у число обов'язкових змістових компонентів людського існування, а соціальна ініціатива необхідна для розвитку суспільства.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблематики ініціативи дозволив виділити найбільш істотні компоненти ініціативи, які цілком можна віднести й до соціальної ініціативи: спрямованість особистості на творчу діяльність; самостійність; активність і енергійність; розвиток інтелектуальних здібностей; здатність до вольових дій; здатність до реалізації особистого почину.

Дослідники Д. Б. Богоявленська, Л. М. Попов, П. Н. Іванов розглядають ініціативу як інтелектуальну властивість особистості. Д. Б. Богоявленська вводить поняття "інтелектуальна ініціатива", як синонім поняттю "інтелектуальна активність", під якою розуміє продовження не просто розумової роботи, а пізнавальної діяльності, не обумовленої ні практичними потребами, ні зовнішньою або суб'єктивною негативною оцінкою роботи. Інтелектуально-ініціативній людині властиво продовжувати пізнавальну діяльність за межами потрібного, самостійно ставити проблеми, встановлювати нові закономірності. Вивчення фактів інтелектуальної ініціативи, стадій її розвитку дозволило дослідниці виділити три її рівні: стимульно-продуктивний, евристичний, креативний [13].

Л. М. Поповим інтелектуальна ініціатива розглядається як здатність до самостійної постановки завдань (проблем), як дія ініціативної людини, втілена в продукт, якість, особливість особистості [14].

На думку П. А. Рудика, ініціатива полягає у здатності людини на самостійні вольові прояви, тобто самостійна постановка мети, самостійна організація самої дії, спрямованої на досягнення цієї мети [15].

Схильність до самостійних вольових проявів як основну з ознак ініціативи виділяють також О. В. Цаболова, С. О. Петухов. Дослідниця О. В. Цаболова вказує, що ініціатива виявляється в умінні розпочати справу самостійно, передбачити перспективу, мету діяльності і здійснювати їх, долаючи труднощі на шляху досягнення поставленої мети. На думку С. О. Петухова, ініціатива людини виявляється в самостійному починанні при чіткому усвідомленні необхідності діяти з метою найповнішого задоволення тих або інших матеріальних чи духовних потреб, своїх або свого колективу. Ініціатива як здатність людини до самостійних дій виявляється в умовах постійної взаємодії суб'єкта з об'єктом. Ініціатива може бути включена до складу центральної ланки психологічного механізму творчості, як відображення процесуальної характеристики цього процесу [16].

Як уже зазначалося у статті, нерідко ініціатива розглядається через показники вищої форми активності особистості (К. Абульханова-Славська, П. Суховейко, О. Цаболова, В. Лозова). О. В. Цаболова підкреслює, що ініціатива є вищою формою активності, є творчою активністю [17]. К. Абульханова-Славська розглядає ініціативу й відповідальність, в сукупності з різноманітними формами їх взаємозв'язків, як різні способи моделювання простору активності. Зазначає, що активність й ініціатива формуються в діяльності, коли атмосфера відносин сприяє прояву цих соціально значимих якостей. "Ініціатива, – відзначає автор – це зберігання автором творчої або авторської позиції в процесі діяльності. Ця форма активності виступає як причина початку і розгортання діяльності" [10].

У дослідженнях Н. М. Татарнікової, В. Л. Шатуновського визначається, що ініціатива є одним з основних чинників успішного результату процесу навчання, тому одним з важливих завдань навчання є підвищення ініціативності й активності особистості, що виявляється в її самостійності [18: 85].

Отже, розглянувши особливості поняття "ініціатива", ми визначили, що воно розглядається невідривно від активності особистості. Відповідно й "соціальна ініціатива" виявляється в суспільній активності людини. Протиріччя, що виникають між потребами суспільства та неспроможністю державних установ їх задовольнити, між прагненням впливати на соціальні процеси та участю людини у соціальних справах, породжує суспільну активність особистості. А суттєвою та необхідною рисою суспільної активності особистості, як ми вже з'ясували, виступає її соціальна ініціатива.

Модель соціальної ініціативи є цільовим орієнтиром для розробки змісту, методів і засобів підготовки особистості до генерації та реалізації ідей у сфері соціально-корисної діяльності. Але аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що саме соціальна ініціатива як один із видів ініціативи розглядається лише в контексті соціальної активності.

На основі вищевикладеного, ми можемо визначити соціальну ініціативу як форму добровільної діяльності суб'єктів соціальних відносин, що виявляється в активності, відповідальності й винахідливості, спонуканні й здатності до самостійних активних дій, відкритості до пізнання нового, допитливості, творчому ставленні й особистому інтересі до діяльності, виявленні соціальної творчості, перетворенні традиційних способів поведінки та прагненні мобілізувати власні зусилля в інтересах і на користь особистості, суспільства, країни, направлених на створення нової соціальної дійсності. Соціальна ініціатива є результатом усвідомлення особистістю значущості соціальних перетворень у суспільстві та здатністю виявляти самостійність, активність, творчість та особистий почин.

Отже, можемо зробити висновок, що соціальна ініціатива є основою взаємозв'язку різних якостей особистості і одночасно чинить вплив на їх формування, бо вона існує і функціонує лише в комплексі з цілою низкою якостей особистості: цілеспрямованістю, настирністю, рішучістю, відповідальністю, дисциплінованістю, працьовитістю тощо і знаходить виявлення у діях, що, в свою чергу, забезпечує можливість суб'єкта до самореалізації, формування самосвідомості, відповідальності, волі, самодисципліни, збагачення власного досвіду. Водночас, соціальна ініціатива виступає вищою формою суспільної активності, коли особистість не лише бере участь у суспільно-корисній діяльності, а й сама ініціює її здійснення, виявляючи низку якостей.

Подальших розвідок потребує уточнення самого поняття "соціальна ініціатива" та визначення його структурних елементів. Невизначеними залишаються принципи та методи розвитку соціальної ініціативи особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тищенко Т. Н. Развитие инициативы, самостоятельности и творчества школьников в процессе общественно полезного труда : дис. ... канд. пед. наук / Т. Н. Тищенко. – М., 1962, – С. 60–62.
2. Теплинский В. П. Воспитание активности и инициативы пионеров в общественно полезной деятельности : дис. ... канд. пед. наук / В. П. Теплинский. – М. : АПН РСФР, 1961, – 536 с.

3. Погонина Е. А. Психологические особенности инициативы старших школьников в общественной деятельности и условия ее развития : дис. ... канд. пед. наук / Е. А. Погонина. – М., 1986. – 203 с.
4. Суховейко П. С. Социально значимые инициативы в пионерской организации как средство формирования самостоятельности детей и подростков : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / П. С. Суховейко. – М., 1990.
5. Сорока А. И. Формирование инициативности личности школьника в условиях коллективной творческой деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. И. Сорока. – Х., 1996. – 151 с.
6. Трошкін О. В. Педагогічні умови розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Трошкін. – Донецьк, 2004. – 227 с.
7. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – М. : Просвещение, 1969. – 391 с.
8. Боева Л. П. Человек : деятельность и общение / Л. П. Боева. – М., 1978. – 216 с.
9. Беновски Х. Ц. К проблеме социальной активности молодежи / Х. Ц. Беновски // Проблемы научного коммунизма. – М., 1971. – Вып. 5, – С. 263–254.
10. Абульханова-Славская К. А. Социально-психологические аспекты активности личности / К. А. Абульханова-Славская // Социально-психологические проблемы производственного коллективизма. – М. : Наука, 1983. – С. 7–22.
11. Большой энциклопедический словарь. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Большая российская энциклопедия ; СПб. : Норинт, 2002. – 1456 с.
12. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб., 2001. – 288 с.
13. Богоявленская Д. Б. Исследование проблем психологии творчества / Д. Б. Богоявленская. – М. : Наука, 1983. – С. 182–195.
14. Попов Л. М. Психология самостоятельного творчества студентов / Л. М. Попов. – Казань, Изд-во Казанского университета, 1990. – 280 с.
15. Рудик П. А. Психология / П. А. Рудик. – М. : Учредгиз, 1995. – 428 с.
16. Петухов С. А. Проявление инициативы учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. А. Петухов. – М., 1954. – 260 с.
17. Цаболова А. В. Воспитание общественной активности и инициативности у учащихся в комсомольской организации : дис. ... канд. пед. наук : 100.00.01 / А. В. Цаболова. – М., 1958. – 258 с.
18. Татарникова Н. М. Пути совершенствования внеаудиторной самостоятельной работы студентов / Н. М. Татарникова // Совр. высш. шк. – 1986. – №3. – С. 81–86.

Матеріал надійшов до редакції 14.09. 2010 р.

Саприянчук А. П. Социальная инициатива личности как важная характеристика ее гражданской активности.

В статье рассматриваются особенности инициативы и активности личности со стороны разных научных точек зрения. Анализируется социальная инициатива, как проявление комплекса качеств личности, а также, как существенный критерий и уровень проявления гражданской активности личности. Делается попытка определить взаимосвязь между понятием "социальная инициатива" и активностью личности.

Sapriyanchuk A. P. Personal Social Initiative as an Important Characteristic of Civic Engagement.

This article discusses features of personal initiative and activity from different scientific points of view. Social initiative as a manifestation of a personal complex of traits as well as a significant criterion and a level of expression of personal civic engagement is analyzed. The effort is made to determine the relationship between the notion of "social initiative" and personal activity.